

східньо-керамічних культур (Тохари й Хеттіти)¹⁾, а серед них і української (трипільської) культури та її взаємовідносини до інших (I, сс. 3—25).

Друга стаття, що закінчує цей перший відділ збірника «палеонтології й мистецтва», переносить читача до сучасного українського народного мистецтва, яке Борис Пилипенко старанно вивчав і зафіксував на світлинах фотографії в «Нових чернігівських печерах», що їх було викопано й оздоблено орнаментикою в народньому українському стилі в перші роки революції. Окрім фотографій наприкінці статті в тексті її наведено в кольорах цікаві зразки цієї орнаментики (сс. 105—130).

Протягом минулого року сорок рецензій бібліограф. характеру з'явилось в 2-х кн. «Етн. Вісн.» та тридцять одна в 3-х кн. «Перв. Гром.». На сторінках «Первісного Громадянства» досить докладно обговорено було зміст і характер видань Етнографічної Комісії В. У. А. Н. і Всеукр. Етнограф. Т-ва у Києві.

Федір Савченко.

Язикознавство.

В році 1928 в нашій язикознавстві почувается певне оживлення, найбільше в царині лексикографії. Найперше треба зазначити закінчення III тому російсько-українського словника (в. II) У. А. Н. Нашу думку щодо методи укладання цього словника ми вже висловили в торішнім огляді і знову спинятися на цім не будемо. Доповненого видання українсько-російського словника «Б. Грінченка» під редакцією С. Єфремова і А. Ніковського на жаль вийшов тільки оден випуск (К—Н). Інститут Наукової Мови випустив багату збірку термінологічних словників, а власне Х. Полонського, Словник природничої термінології, І. Шелудька та Т. Садовського, Словник технічної термінології (загальний), І. Шелудька, Словник технічної термінології. Електротехніка, Ф. Лоханька, Словник технічної номенклятури. Мануфактурні виробництва, П. Горецького, Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування. Всі ці словники, опріч словника П. Горецького, мають вузько спеціальний характер. Словником П. Горецького Інститут розпочинає видання, сказати б, «гуманітарних» словників. Це завдання значно важче, ніж видання номенклятурних словників. Словники соціального типу своїм змістом в значній мірі входять в загальну мову суспільства і в'яжуться з її фразеологією і багатою синонімією. Все це вимагає від Інституту найуважнішого ставлення до таких словників, щоб не вийшли вони «російськими в перекладі» на українську мову, себто щоб психологічний підклад в українськім тлумаченні не був російський, бо такий би словник вимагав нового перекладу з «ніби українського» на справжню українську мову. Пояснім нашу думку прикладом. Коли ми чуємо фрази «поводься з книжкою обережно», «приймання (або навіть прийом) до І. Н. О. починається з 1-го вересня», «його ображено при виконанні службових обов'язків», то можемо сказати, що в цих фразах, хоч і всі слова українські, і граматично ці фрази збудовані бездоганно, а з усім тим вони не українські (*c'est juste, mais ce n'est pas français*), а в перекладі російські: «обращайся с книгой осторожно», «прием в И. Н. О. начинается с 1-го сентября», «его оскорбили при исполнении служебных обязанностей», себто «шануй книжку», «вписи до І. Н. О. починаються з 1-го вересня», «його ображено на справі уряду», або нерозрізнення синонімів, напр.: святкувати, справляти, обходити; свято і урочиста okazія; ціль

¹⁾ Die ethnische Stellung der Ostbandkeramischen Kulturen. Tocharer und Hettiter von Oswald Menghin. Professor für Urgeschichte an der Universität in Wien.

і мета і т. ін. «... Цими прикладами ми хтіли показати, як багато важить в таких словниках увага до синоніміки і фразеології, бо без сумніву ці словники мають причинитися до формування літературного язика, а не відмінного діалекту, російського в своїм психологічній підкладі, а українського тільки з своєї зверхньої форми.

Вертаючися до словника П. Горецького, завважимо ще, що на жаль укладач пішов тою самою хибною методою, що ми вказували на неї в минулім огляді з приводу рос.-укр. академічного словника. Він прикладами пояснює вживання не російських а українських слів, напр.: «личность — особистість: пробуд особистости в дитині», а треба навпаки пробудження личности в ребенке. Українська фраза нічого не навчає і через те зайва, а російська показала б, що в данім сполученні російське слово «личность», треба перекласти укр. «особистість», бо в іншому сполученні, напр., «это неприятная личность», слово «личность» треба перекласти укр. «особа». В відданні російських термінів українськими багато чого в жаднім разі не можна вважати за слушне в словнику, але це вже річ рецензії, а не огляду, а все таки переглядаючи лісту українських джерел до словника, не можемо не пошкодувати (бо це відбилося негативно на словнику), що педагогічно-психологічна секція не використувала І. Герасимовича: Підручник в справах шкільних, збірка шкільних законів і розпорядків враз із взірцями урядового діловодства і кореспонденції зарядів шкіл і рад шк. місцевих та особистих подань, просьб, рекурсив і т. п., що у звязі зі шкільними і військовими справами. Заставна, 1914; «Учитель», Орган руского Товариства Педагогічного (за кілька років); Крігера: Начерк психології; в перекладі В. Ильницького, Львів, 1879; Мандибуря: Льогіка для VII класи гімназьяльної; М. Гаврищука: Методика початкової науки в народній школі. I—III, Чернівці, 1909—13; К. Петращука: Методика науки рахунків, Чернівці, 1912; М. Коця: Новий напрям в науці рисунків, Львів, 1912; Нові дороги в научанню (збірник), Львів, 1918; філософські артикули І. Белея в «Зап. Наук. Т-ва ім. Шевченка» і ін. Все це Секція могла знайти в Києві або легко спровадити з книгарні Наук. Т-ва у Львові, і твердження Секції, що вона «не могла добути щонебудь із термінологічних матеріалів (словників) галицьких» не вважаємо за слушне.

Опріч видань І. У. Н. М. наше словництво розвивалося і з приватної ініціативи. Так, в Харкові вийшов «Словник хемічної номенклятури. Неорганічна хемія» С. Заневича з орієнтацією на межинародню номенклятуру, а в Одесі вийшов «Медичний російсько-український словник» В. К. Кисильова. Автор видав свій словник тому, що на його думку медичний словник І. У. Н. М. ще не конче хутко побачить світа, а тим часом є потреба на практичний рос.-укр. медичний словник. Як заспокоїння цієї потреби, випуск такого компілятивного словника, зложеного з попередніх словників (автор перелічує таких 15 праць) звичайно має повну рацію, але він з ними має і спільні хиби: неповність (нема, напр., класифікації ран тощо; на слово «рваний» дано переклад «драний, рваний», отож коли б хто захтів перекласти на українську мову вираз «рваная рана», то б одержав: «рвана або драна рана», а тим часом по-українськи: «шарпана рана»), недокладність і нестислість в перекладі російських термінів і неможливі з своєї форми та цілком непотрібні словозложення. Сподіваємося, що Інститут, маючи вже 16 попередніх пробунків, дасть нам нарешті добрий медичний словник. Опріч цих словників слід занотувати «Російсько-український словник військової термінології С. і О. Якубських та «Матеріяли з рибальської термінології Юрківського (Вісник І. У. Н. М., в. I), додатки до неї в «Зап. Одеськ. Наукового Т-ва», № 1). Годиться згадати уваги В. Дністренка на «Українську правничу термінологію», і додамо, що без «Староукра-

їнського словника» (друкується) не уложити і доброго правничого, бо спостережено вже, що наші правники вживають старих термінів часто цілком довільно, в значінні, що вони ніколи не мали в мові. Інститут Укр. Наук. Мови розпочав дуже симпатичне видання: «Вісник І. У. Н. М.»¹⁾, вийшов поки що І випуск присвячений питанням термінологічної справи. Опріч того в «Сборнике статей в честь ак. А. Соболевського» А. Лященко згадує рукописний словник 1835 року, що належить Ак. Наук СРСР, догадуючися, що його укладач А. Метлинський. Слів у нім понад 4500 і на думку Л. він гідний уваги укр. лексіографів.

З царини діалектології занотуємо вихід I-ої книжки Укр. Діалектологічного Збірника з такими працями: Б. Кобилянського, Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття²⁾; П. Гладкого, Говірка с. Блиставиці Гостомського району; Ю. Виноградського, Говірка Сосниці та деякі відомості про говірки сіл сусідніх районів, і В. Демянчука, Бібліографічний огляд української діалектології за 1914—1927 рр.

Опріч опису говірок, в артикулі В. Ганцова, Діалектичні межі на Чернігівщині (збірник «Чернігів і Північне Лівобережжя», 262—280) маємо спробунок визначити границі говірок, а в праці О. Курило, Матеріяли до української діалектології та фольклористики зразково виданий збірник фольклорного матеріялу з Полтавщини, Чернігівщини та Поділля з докладним зазначенням вимови та словничками місцевих слів цікавих з лексичного, фонетичного, морфологічного і навіть синтактичного погляду.

З царини фонетики маємо три розправи О. Курило: До питання про умови дисимілятивного акання («Зап. УАН», XVI), Спроба пояснити процес зміни *o*, *e*, в нових закритих складах в південній групі українських діалектів (іб. XIX) і До питання про українські форми з ненаголошеним *o* (багатий, гарячий тощо) (Юв. Зб. Гр. II). В першій авторка дає своє розуміння дисимілятивного акання, відмінне від розуміння її попередників, в другій заперечує дифтонгізацію в південних діалектах, як переходовий ступінь до монофтонгічного *i*, і поясняє це *i*, як вислід звуження *o*, *e* в певних умовах; розправа цікава ще з багатьох тонких спостережень над часокількістю укр. голосівок, і характером наголосу в різних діалектах; в третій—в *a* на місці етимолог. *o* (звичайно, опріч слів запозичених з рос. люд. з аканням) бачить вплив білоруськ. говірок.

Опріч того, в «Сборнике статей в честь ак. А. Соболевського» з укр. фонетики маємо артикули А. Безкровного, А. Томсона і Є. Тимченка. А. Безкровний, автор арт.—К диалектологии слобожанских говоров (Язык и лит., т. II, в. 1), в арт.—К вопросу о природе дифтонгического рефлекса *o* в переходных сев.-украинских говорах Воронежской губ., немов би дає коректив до праці В. Ганцова: «Характеристика поліських дифтонгів». Автор закидає Ганцову логічно хибну і вузьку дефініцію дифтонгу (див. нашу рецензію на цю працю, «Україна» 1924, № 4); виходячи з неї, Г-в мусів, хоч і впадаючи в супереч із собою, в поліських рефлексах *o*, *e* бачити однорідність в цілому їх брєнінні, а звідти наперекір фактам, заперечувати існування дифтонгів типу *yó*, *yé*, *yí*, *yí*, себто з наголошеним другим елементом, а тим часом дифтонги такого типу не раз зазначалися в нашій діалектології (Безкровний покликається між іншим на працю В. Камінського: ИОРЯС 1911, 1914) і до них належать дифтонги тих воронізьких говірок, що досліджує автор; вони дали в дальшій розвою монофтонг *e*, напр.: *двер*, *пел*, *вел* і т. под., звідти догад Б-го,

¹⁾ Рецензія Г. Коваленка-Коломацького: „Червоний Шлях“, 1928. № 5—6.

²⁾ Ця більша праця в збірнику знайшла не дуже прихильний осуд у В. Демянчука („Зап. У. А. Н.“, 1928, кн. I) і також у Парасунька („Кузня Освіти“, 1928, грудень).

що ті воронізькі Українці виселилися з Волині. Одже висновок Б-го той, що Ганцов на підставі дуже обмеженого круга власних спостережень зробив необережні узагальнення, відкидаючи факти, що не підійшли під згори уложену схему. — А. Томсон в артикулі «О дифтонгизации е, о в украинском языке» доводить, що дифтонгізація цих звуків зайшла не в замкнених складах, а в отвертих. Є. Тимченко в арт. «К вопросу о рефлексах прасл. 'е в сев.-укр. говорах» тої думки, що ті північні говірки, де ми тепер маємо рефлекс *e* — 'е, е, не переживали попередньої стадії 'а

З історичної морфології, коли не уважати на замітку М. Левченка, Про споріднення між формами множини: *тыѣ люди, тоѣ люди і тії люди* («Зап. УАН.» XVIII), маємо тільки одну розправу В. Дем'янука, Морфологія українських грамот XIV-го і першої половини XV віку (*ibid.* XVI).

Морфологічно-синтактичний характер має арт. Є. Тимченка: Рід в українській мові («Юв. Зб. Гр.», II).

З української акцентології вийшла невеличка розправа Л. Булаховського, Порівняльно-історичні уваги до українського наголосу («Зб. Центр. Держ. Курс. Українозн.», I) та З. Веселовської, Український наголос у лексиконі П. Беринди («Зап. УАН» XXI—XXII) та І. Огієнка: «Український наголос в XVI віці» («Сб. в ч. ак. А. Соболевського»); автор аналізує наголос Острозького Збірника 1588 р.

З царини складні вийшла монографія Є. Тимченка, Акузатив в українській мові, і кілька праць з ухилом в бік синтактичної нормативності і з практичними завданнями: С. Смеречинського, Куди йде українська мова? («Зап. УАН.» XIX), в ній автор розглядає укр. присудковий номінатив та інструменталь, і виступає проти інструменталу, як невластивого і непотрібного українській мові. Надто категоричні твердження без певних застережень ослаблюють доводову силу авторових міркувань.—Артикул О. Матвієнка, Інструменталь чинности (?) при пасивних дієприкметниках («Збірн. Центр. Держ. Курс. Українознавства», I) виступає в обороні інструменталу чинної особи при пасивних дієприкметниках, на жаль дуже поширеного у наших письменників. Аргументи автора головню й базуються на літературнім уживанні цього звороту, спускаючи з ока в історії нашого відродження той трагічний факт, що язык наших письменників в мінімальній мірі був органічний; навіть народившись в українським мовнім середовищу, вони розвивалися в середовищу чужомовному і органом їх мислі не в українська мова; її вони засвоювали вже свідомо і студіювали пізніше і знають її в міру досконалости вивчення залежно від своїх язових здібностей, одже й підиратися виписками з письменників є найголовніша методологічна помилка авторова; потім того виходячи з російського мовного штандпункту, Матвієнко дає хибні переклади зворотів російського типу з інструменталем, на українську мову конче з прийменником *від* і дуже тішиться, що з його перекладу виходять комічні *qui pro quo*, що, як йому здається, також підиралють його думку на користь вживання інструменталу, а лірика авторова на сюжет високих прикмет інструменталу не за що інше свідчить, як за його успособлення. З усім тим арт. О. Матвієнка, а над ним він попрацював чимало, цінний з того, що не в супереч, а власне на потвердження думки Є. Тимченка, О. Курило і ін., він дає великий і різноставний матеріал до ілюстрації впливу рос. літерат. языка в цім звороті на літературній сучасної доби український язык, і через те ми його вважаємо за корисний причинок до дослідів над нашим літ. языком. Артикул М. Перегінця «Характер синтактичних звязків та синтактичні форми»—компіляція з російських підручників Пешковського, Петерсона, Всеволодського-Гернгросса. — С. Дложевський в арт. «Дещо про

природу речень типу «козаченька вбито» української літературної мови» («Сб. ст. в ч. ак. А. Соболевського») повертається до висновків, що речення цього типу висловлюють ефект вчиненої дії, не виявляють причини дії і так само позбавлені елементів і значіння пасивності, і є номінальні вирази, а через те при них форми особих дієслів (було, буде) противні їх природі, як і орудний відмінок дієвої особи. М. Сулима в артикулі «Про «позаяк», «(п)оскільки» й «(п)остільки» висловлюється проти вживання цих форм, а в начерку «Українська фраза» дає практичні вказівки з царини складні. Того ж типу «Лексично-синтаксичні зауваження до мови вчителя» М. Осипова та «Наша газетна мова» М. Гладкого і його ж «Фраzeологія газетної мови» («Червона Преса», 1928, № 1 і 2).

Досліди над мовою окремих письменників маємо в арт. М. Хращевського, Деякі фразеологічні особливості мови А. Свидницького («Зап. УАН», XXI—II, 119—148), Т. Сікиринського, Деякі особливості морфології, складні й словника Шевченкового «Кобзаря» («Зап. Од. Н. при У. А. Н. Т-ва, Секц. І.-Ф.», № 1), М. Сулими, Дієприслівники в Шевченковому «Кобзарі» («Наук. Збірн. за р. 1928») та О. Синявського, З верховин нової літературної української мови, де подає свої уваги фонетичної і почасти морфологічної сторони язика І. Котляревського («Юіл. Зб. Гр.», II).

Ж. Janów в арт. Ze stosunków językowych małoprusko-rumunskich («Сб. ст. в ч. ак. А. Соболевського»), відзначає впливи румунської мови на гуцульські говірки в царині фонетики, морфології та лексики.

Лер-Сплавінський в тому ж Збірнику в арт. Kilka uwag o wspólności językowej praguskiej підкреслює свою незгоду з поглядами ак. С. Смаль-Стоцького і деяку розбіжність з кн. М. Трубецьким, а взагалі з ним солідаризується.

Ж. Czekanowski там таки в арт. Próba zastosowania metody ilościowej dla określenia stanowiska małopruszczyzny wśród języków słowiańskich вказує на хибність в уживанні статистичної методи, що допускає ак. С. Смаль-Стоцький, окреслюючи стосунки українського язика до інших словянських.

В. Симович в арт. «Українське «що» розв'язує походження різних форм цього займенника: «чо» уважає за форму аналогічну до «чого, чому...», «що» виводить з «чьсо», а «що (шчо)» об'ясняє зі сполучення «з чого» в наслідок асиміляції з до ч. («Юв. Зб. Гр.», II).

Загальний характер має арт. С. Смаль-Стоцького, Найближчі завдання славістики і україністики. Автор висловлює свої desiderata в обсязі славістики, зокрема в царині україністики.

З приводу «Проекту Українського правопису» в справі граматичної термінології забрали слово М. Любинський в арт., Уваги до проекту елементарної граматичної термінології Державної Комісії до впорядкування україн. правопису («Вісник І. У. Н. М.», № 1) і Т. Сікиринський, До питання елементарної української граматичної термінології, Одеса, 1928.

Справа українського правопису, як ми й передбачали в торішнім огляді, розв'язалася компромісово: вийшло в світ урядове видання «Український правопис», і хоч головне завдання уводностаїнити, а найбільше спростити правопис не здійснилося (напр. збережено написання *чя, жя, шя*, що діалектично подибується в деяких формах, супроти загальноукр. *ча, жа, ша* і т. ін.), а про те рівняючи до попередніх «правил» він є все-таки значний крок наперед. На жаль правило писати *ла, ло, лу* в чужих словах (§ 54) сформульовано аж надто невдало: «запозичення до середини XIX віку більше засвоєні з нем'яким *л*... «у словах грецького походження, як здавна запозичуваних з нем'яким *л*, звичайно пишемо *ла, ло, лу, л*, а також і в старих запозиченнях із інших мов». Перш над усе

твердження, що запозичення до середини ХІХ віку більше засвоєні з твердим *л* не відповідає дійсності, коли мати на увазі людovu мову, а як раз навпаки, а що до літературного язика, то і в старім літературнім язику так само, а в новім, себто у кількох письменників російської України до середини ХІХ віку, то ще питання, чи й були які нові запозичення, уважаючи на етнографізм і кількісну бідність самої літератури. Одже ця фраза нічого не дає, вона зайва. Друга фраза дуже не ясна: говориться про слова грецького походження давнього запозичення, а в прикладах наводиться слова здебільшого нового запозичення, та й то не з Греції, а з заходу, і до того з них багато таких, що утворені штучно тільки з грецьких або греколатинських слів в ХІХ або ХХ віці, значить власне не грецьких з свого походу.

А річ була б зовсім проста і всім до тями—віддавати українською графікою чужі слова можливо ближче до їх західно-європейської (а коли слово східного походу, то до східної) вимови, але само від себе ясно, що згідно з фонетичною системою українського язика, себто *ля*, *льо*, *лю*, заховуючи вимову *ла*, *ло*, *лу* тільки в тих словах, що в людovій мові так вимовляються, а до таких слів у нас належать і ті грецькі слова, що здавна перейшли до нас в болгарській графіці *ла*, *ло*, *лу*, що в собі відбивала взагалі не грецьку вимову, а грецьку графіку, також і інших язиків ті слова, що в людovій мові вимовляються з твердим *л*, уся ж решта, себто чужі слова, що в людovій мові з м'яким *ль* і виключно літературно-книжні чужомовні слова писати з *ль*, тоді б не було таких загадок, чому треба писати по *лл*—літеру *а*, а не *я* (напр. *Льонгфелло*, а не *Льонгфелльо*), або чому писати *хлор*, коли це нове запозичення та ще в Галичині, і ажжеж не з давньої Греції, і його в галицьких підручниках хемії друкують *хльор*. Віддання ангелських слів з *л* твердим не відповідає ангелській артикуляції і суперечить нашій фонетичній системі; в цих приписах ми найоригінальніші з усіх слов'янських народів, аж геть заломили Росіян.

Можемо тільки потішитися тим, що на цей, як і на всякий інший правопис, як сказав президент Правописної Конференції, не треба дивитися, як на довічний канон, мине кілька літ і доведеться його знову удосконалювати—це тимчасова норма.

Євген Тимченко.

Українське плястичне мистецтво.

Слідкуючи за дослідною працею і українським мистецьким життям останніх років, помічаємо постійний зріст літератури з плястичного мистецтва, починаючи від більших монографічних праць з історії мистецтва—до масових статей з найновішої творчости. Цей зріст остільки інтенсивний, що обсяг і розмір нашого бібліографічного огляду доводиться з року на рік зменшувати, щоб втиснути отой цілий довідковий матеріал в обмежені рямки часописної статті. Отже в цьому огляді літератури за 1928 рік ми примушені, через брак місця і технічні труднощі, зовсім виключити газетні статті, а з статей друкованих в масових часописах вибирати лише більші розвідки та ті статті, що мають деякий науковий характер.

З окремих галузів мистецтва, так само як і в попередніх роках, найбільше розслідів припадає на стару архітектуру й ужиткове мистецтво. А з новішого мистецтва найбільше статей присвячено малярству і графіці.

Коли будемо розглядати цю літературу по розміру і характеру поодиноких розвідок, то зобачимо, що приріст літератури йде головню коштом менших часописних статей, тоді як окремих більших видань в останньому році з'явилося навіть менше, як в роках 1926—